

УДК 342.76
DOI: <https://doi.org/10.33098/3083-726X.2025.1.32.64-74>

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Магновський Ігор*

*професор кафедри міжнародного, конституційного та адміністративного права, доктор юридичних наук, професор, Івано-Франківський навчально-науковий юридичний інститут Національного університету «Одеська юридична академія», (м. Івано-Франківськ, Україна)
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7336-6212>

Статтю присвячено окремим аспектам забезпечення прав людини в умовах введення в Україні воєнного стану. Наголошено на дослідженні специфіки забезпечення прав людини під час воєнного стану, що має велику теоретичну й практичну цінність. Окреслено актуальність та значимість даної теми, яка зумовлена тим, що дає змогу оцінити ефективність функціонування системи захисту прав людини в надзвичайних умовах, виявити наявні проблеми та окреслити шляхи їх вирішення. Акцентовано увагу на ключових міжнародних нормативних актах, які є відповідними стандартами дотримання прав і свобод людини в межах світового масштабу. Охарактеризовано національні нормативно-правові акти, котрі регулюють процес забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Підкреслено, що майже всі міжнародно-правові документи, що регулюють дотримання прав людини та основних свобод, допускають дозволи держави запроваджувати певні обмеження цих прав, не є виключенням цього правила і вітчизняне законодавство, починаючи із Конституції України як Основного Закону держави та подальшими підзаконними нормативно-правовими актами. Обґрунтовано необхідність та доцільність відповідних обмежень певного виду прав і свобод людини та громадянина, а також і тих, які не підпадають у будь-якому випадку під дану заборону, під час запровадження в Україні правового режиму воєнного стану. Виокремлено особливості забезпечення прав людини в умовах дії воєнного стану, а саме: легітимна, виважена й обґрунтована рівновага та пропорційність між захистом державного суверенітету, збереженням життя громадян та додержанням демократичних стандартів; поєднання правових механізмів тимчасового обмеження прав, збереження основоположних свобод та міжнародних гарантій, посиленого контролю за діями влади та військових адміністрацій, створення умов для захисту найбільш вразливих груп населення. Констатовано, що обмеження, які запроваджуються у період воєнного стану, є надзвичайним заходом, винятковою мірою і можуть застосовуватися лише тоді, коли це дійсно необхідно. Воєнний стан не скасовує прав людини, а лише адаптує механізми їх реалізації до екстремальних умов, забезпечуючи при цьому пріоритет життя, безпеки та обороноздатності держави.

Ключові слова: забезпечення прав людини, обмеження прав людини, міжнародні правові акти, Конституція України, воєнний стан, комендантська година, трудова повинність, військова загроза.
© Магновський І., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Магновський І. Особливості забезпечення прав людини в Україні в умовах воєнного стану. *Art of Justice*. Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2025. Вип. 1(32). С. 64-74. DOI: <https://doi.org/10.33098/3083-726X.2025.1.32.64-74>

Постановка проблеми

Запровадження воєнного стану в Україні внаслідок широкомасштабної збройної агресії створило безпрецедентні виклики у сфері забезпечення прав людини. В умовах, коли держава змушена концентрувати значні ресурси на обороні та безпеці, виникає необхідність тимчасового обмеження окремих прав і свобод. Водночас такі заходи повинні залишатися законними, пропорційними та відповідати міжнародним стандартам, зокрема вимогам Європейської конвенції з прав людини¹. Саме баланс між потребами державної безпеки та дотриманням фундаментальних прав особи стає критично важливим. Складність ситуації посилюється масштабними гуманітарними наслідками війни:

¹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

масовими переміщеннями людей, зростанням кількості порушень прав цивільного населення, воєнними злочинами, обмеженим доступом до правосуддя та адміністративних послуг у прифронтових регіонах. У цих умовах постає питання ефективності механізмів захисту прав людини, адаптації державних інституцій та розвитку інструментів правової допомоги, включно з діяльністю омбудсмена, судової системи, військових адміністрацій, правоохоронних органів тощо.

Вивчення особливостей забезпечення прав людини в умовах воєнного стану є надзвичайно важливим як із теоретичної, так і з практичної точки зору та визначається актуальністю і значимістю, оскільки дозволяє зрозуміти, наскільки ефективно функціонує система захисту прав людини в екстремальних умовах, виявити проблеми й визначити шляхи їх подолання, що має ключове значення для зміцнення демократичних інститутів та післявоєнного відновлення держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Відповідний внесок у розроблення окремих аспектів цієї наукової проблематики зробили такі вчені: Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, С.П. Головатий, П.О. Давиденко, О.В. Марцеляк, В.П. Колісник, А.М. Колодій, А.М. Мерник, В.В. Речицький, М.В. Савчин, Є.В. Ткаченко, Т.М. Слінько, В.С. Кобрін, ВМ. Шаповал, Є.В. Ткаченко, О.В. Щербанюк й інші, творчі доробки яких містять значний фактичний матеріал і слугують основою для подальших теоретичних та практичних досліджень щодо підвищення ефективності забезпечення прав людини в умовах правових режимів надзвичайного характеру.

Постановка завдання

Виходячи з реалій сьогодення, висвітлення особливостей забезпечення прав людини у контексті введення в Україні правового режиму воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження

В умовах повномасштабної війни держава стикається із необхідністю одночасно забезпечувати національну безпеку та дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини. Попри обмеження, що допускаються у воєнний час, Україна зобов'язана гарантувати фундаментальні права кожної особи, навіть у ситуаціях збройного конфлікту різного роду.

У відповідності до статті 22 Конституції України, права і свободи людини та громадянина, які закріплені Основним Законом держави, не є вичерпними, гарантуються і не можуть бути скасовані. Ба більше, при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу вже існуючих прав і свобод. Натомість у статті 64 фіксується, що конституційні права і свободи людини та громадянина не можуть бути обмежені, окрім випадків, передбачених Конституцією України, де в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень¹.

Своєю чергою, як підкреслює П. О. Давиденко, збройна агресія або загроза нападу, а також небезпека для державної незалежності та територіальної цілісності України, що походить від держави-агресора, вимагають від України здійснення відповідних оборонних і безпекових заходів. Запровадження правового режиму воєнного стану та використання

¹ Конституція України: прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

його механізмів може впливати на реалізацію прав і свобод людини, і це залежить від масштабу застосованих заходів. У зв'язку з цим постає питання про законність таких обмежень. Якщо держава не матиме чітких критеріїв щодо допустимого звуження правового статусу особи, вона ризикує перейти до авторитарних практик, що є неприпустимим для країни, яка закріпила принцип верховенства права у своєму Основному Законі, саме тому будь-які обмеження прав і свобод людини мають здійснюватися із дотриманням принципу верховенства права (Давиденко, 2023, с. 31).

При цьому такі ключові міжнародні документи як Загальна декларація прав людини 1948 року¹, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року², Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 року³ та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року⁴ встановлюють універсальні світові стандарти прав людини та слугують орієнтиром для держав при визначенні, закріпленні й забезпеченні прав і свобод людини на вітчизняному просторі.

Права людини, закладені в основу указаних вище міжнародних документів, підкреслює О. Марцеляк, стали фундаментом формування світової системи їхнього захисту та важливим ціннісним орієнтиром для розвитку всіх демократичних держав. Їхнє визнання перетворилося на обов'язок для багатьох розвинених країн, що прямують шляхом демократичних реформ, де головною метою суспільних змін є утвердження демократичного статусу особи, створення гідних умов для її життя та діяльності, забезпечення можливості брати активну участь у політичному житті й управлінні, а також гарантування свободи, недоторканності й соціального захисту (Марцеляк, 2022, с. 52).

Заразом, стаття 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачає, що у разі війни або іншої суспільної небезпеки, яка становить загрозу для існування нації, будь-яка Висока Договірна Сторона має право застосовувати заходи, що тимчасово відступають від її зобов'язань за Конвенцією. Такі дії можуть здійснюватися лише настільки, наскільки цього вимагає критичність ситуації, і за умови, що вони не порушують інших міжнародно-правових зобов'язань держави. Відтак будь-яка Висока Договірна Сторона зобов'язана проінформувати в повному обсязі Генерального секретаря Ради Європи про вжиті нею заходи і причини їх вжиття⁵.

Як стверджує Ю. Фігель, практично всі міжнародно-правові акти, що регулюють сферу прав людини та основних свобод, передбачають можливість держави встановлювати певні обмеження цих прав. У кожному такому договорі визначено межі допустимих обмежень і детально окреслено підстави, за яких вони можуть застосовуватися. Водночас у них закріплюється перелік прав, які не підлягають обмеженню за жодних умов (Фігель, 2016).

В указаних вище міжнародно-правових актах закладена легітимація мети, що передбачає збереження життя і здоров'я населення, котру можна визначити як одну з ключових особливостей законного забезпечення прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного стану через обґрунтовано необхідні й визначені їх обмеження.

¹ Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

² Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

³ Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права : прийнято 16 грудня 1966 р. Генеральною Асамблеєю ООН. Док. ООН А/RES/2200 А (XXI). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

⁴ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : прийнято 16 грудня 1966 р. Генеральною Асамблеєю ООН. Док. ООН А/RES/2200 А (XXI). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

⁵ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

Звертаючись до вітчизняної судової практики, Конституційний Суд України у рішенні від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016 підкреслив важливість критеріїв допустимості обмеження прав людини, наголосивши, що будь-які обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод не можуть мати свавільного чи несправедливого характеру. Такі обмеження повинні встановлюватися виключно Конституцією та законами України, переслідувати легітимну мету, бути зумовленими суспільною необхідністю її досягнення, відповідати принципу пропорційності та бути належно обґрунтованими. При цьому, у разі запровадження обмежень конституційного права чи свободи, законодавець має забезпечити таке правове регулювання, яке дозволяло б досягти легітимної мети з найменшим можливим втручанням у реалізацію відповідного права або свободи та без посягання на його сутнісний зміст¹.

На додаток А. Мерник, В. Кузьмина та Бурлаков зазначають, що для забезпечення суспільного блага та досягнення згоди в демократичному суспільстві потрібні певні обмеження. Вони стосуються прав і свобод людини та громадянина, які гарантуються у державах із демократичним політичним режимом. При цьому окремі права можуть звужуватися із метою захисту спільних інтересів, однак неправомірне використання наданих повноважень здатне спричинити порушення прав людини. Зловживання правами може проявлятися у встановленні незаконних підстав для обмежень, недотриманні процедур їх застосування, непропорційності наслідків та завданні шкоди суспільству (Мерник, Кузьмина, Бурлаков, 2020).

Зі свого боку В. Буткевич та В. Речицький слушно підкреслюють, що відповідно до положень Конвенції будь-які обмеження можуть застосовуватися лише після визнання їхньої необхідності саме для демократичної держави, а не просто для будь-якої країни. Основна думка, апелюють дослідники, полягає у тому, що демократія допускає введення обмежень тільки тоді, коли це є крайнім заходом і коли проблема не може бути вирішена іншими способами. У демократичному суспільстві важливо, щоб держава насамперед заохочувала громадян до саморегуляції й відповідального корегування власної поведінки та лише у виняткових ситуаціях переходила до примусових заходів. Визначальним чинником є атмосфера толерантності, притаманна демократіям, яка сама по собі сприяє добровільному дотриманню правил і стримує можливі зловживання правами. Така держава ставить людську гідність на перше місце, уникає надмірного тиску чи силових методів та діє обережно, забезпечуючи справедливий баланс поміж прав та обов'язків (Буткевич, Речицький, 2015, с. 48).

Певні обмеження прав і свобод людини є допустимими, виходячи з умов передбачуваності (як знакової особливості забезпечення прав людини в умовах воєнного стану) закріплених нормативно-правовими актами. Так у рішенні Конституційного Суду України від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010 констатовано, що: «... обмеження будь-якого права повинне базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки»².

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) від 01.06.2016 року № 2-рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text>

² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію» від 29.06.2010 року № 17-рп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-10#Text>

Виходячи з рішення Конституційного Суду України від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012 у справі № 1-11/2012, де визначено: «... принцип пропорційності як один із елементів верховенства права, котрий у сфері соціального захисту означає, що заходи, передбачені в нормативно-правових актах, повинні спрямовуватися на досягнення легітимної мети та мають бути співмірними з нею ...»¹, можна позначити такі дві вагомості – пропорційність та співмірність. Своєю чергою пропорційність повинна бути адекватно-збалансованою та виключає будь-яку надмірність за своєю суттю, а співмірність, яка тісно пов'язана з пропорційністю, зосереджується на відповідності масштабу обмежень реальним загрозам.

Одним із вимушених заходів під час дії воєнного стану, як зауважує Р. Стефанчук, є запровадження певних обмежень прав людини, зокрема права на свободу пересування, яке може зазнавати різних форм обмеження, котрі проявляються у двох напрямках: внутрішньому – тобто у зменшенні можливостей громадян вільно пересуватися територією України та зовнішньому – що стосується права будь-якої особи виїжджати за межі держави, а для громадян України також гарантії вільного повернення на батьківщину (Стефанчук, 2008, с. 6).

Так стаття 33 Конституції України передбачає кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом. При цьому громадянин України не може бути позбавлений права у будь-який час повернутися в Україну. Стосовно іноземців та осіб без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, стаття 26 Конституції України наголошує, що вони користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України. Проте дія перелічених норм може обмежуватися згідно із частиною 1 статті 64 Конституції України, де в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Разом із тим, частина 2 статті 64 Конституції України містить вичерпний перелік прав і свобод людини та громадянина, які не підлягають обмеженню навіть у період запровадження воєнного стану². Однак, на нашу думку, потребує більш уточненого нормативного визначення строків таких обмежень прав і свобод людини, а особливо юридичні механізми їх автоматичного перегляду відповідно до статті 64 Конституції України.

Основним нормативно-правовим актом, що регулює правовідносини щодо введення в Україні воєнного стану є Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року, де статтею 1 визначено воєнний стан як особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності,

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини від 25.01.2012 р. № 3-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-12#Text>

² Конституція України: прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. Окрім того, у статті 22 визначається, що: правовий режим воєнного стану не може бути інструментом узурпації влади, а також не може застосовуватися у спосіб, що порушує права й свободи громадян чи законні інтереси юридичних осіб; категорично забороняються тортури, а також жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання; недопустимими є будь-які спроби використати запровадження воєнного стану для узурпації влади¹.

Водночас Д. Гриньо звертає увагу, що правове регулювання обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану здебільшого здійснюється не законами, а підзаконними нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України на реалізацію частини першої ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» щодо комендантської години, перетину кордону України, трудової повинності тощо (Гриньо, 2023, с. 46).

Так, порядок здійснення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування в окремих місцевостях, у яких введено воєнний стан, регулюється постановою Кабінету Міністрів України від 8 липня 2020 року № 573, де запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування здійснюється лише за наявності реальної загрози життю і безпеці осіб, інтересам суспільства або держави, а також для забезпечення громадського порядку².

Трудову повинність, як короткостроковий трудовий обов'язок у період воєнного стану з метою виконання робіт, що мають оборонний характер, а також ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного, природного та воєнного характеру, які виникли в період воєнного стану та їх наслідків, що не потребує обов'язкової згоди особи, стосовно котрої запроваджується такий трудовий обов'язок, передбачено постановою Кабінету Міністрів України від 13 липня 2011 року № 753, яка затверджує порядок залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану³.

Запровадження воєнного стану в Україні, як зазначає Р. Благута, істотно ускладнює забезпечення державою прав громадян, оскільки виникає об'єктивна потреба в їх частковому обмеженні. Такі обмеження передбачають законодавче скорочення змісту та обсягу прав і свобод, а також появу умов, що перешкоджають або ускладнюють їх повну реалізацію. І саме Конституція України, як Основний Закон держави, встановлює правові стандарти, котрих слід дотримуватися у даних умовах, під якими розуміється: 1) обмеження прав і свобод мають бути тимчасовими та мінімально необхідними; 2) існує перелік прав, які не можуть бути порушені за жодних обставин; 3) саме парламент, як найвищий представницький орган державної влади, ухвалює рішення про запровадження воєнного стану. Відповідні конституційні положення узгоджуються із нормами Загальної декларації прав людини, котра визначає, що будь-які обмеження прав і свобод людини можуть встановлюватися лише законом і виключно з метою забезпечення поваги до прав інших осіб, підтримання моралі, громадського порядку та загального добробуту в демократичному суспільстві (Благута, 2022, с. 3–4).

¹ Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28. Ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

² Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 08.07.2020 р. № 573. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-п#Text>

³ Про затвердження Порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.07.2011 р. № 753. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2011-п#Text>

Оскільки, констатує Р. Благута, у воєнний період права й свободи людини стають першою ціллю агресора, тому їх необхідно надійно захищати та гарантувати як у конституційних нормах, так і в системі нормативно-правового регулювання. В умовах складних сучасних викликів забезпечення прав людини потребує використання особливих механізмів охорони й захисту. Рівень такого забезпечення визначається передусім ефективністю розвинених механізмів і наявністю дієвих інструментів та процедур, спрямованих на охорону й захист прав і свобод людини, що дозволяє говорити про гарантування безпеки кожного громадянина в державі зокрема (Благута, 2024, с. 3).

За переконанням Б. Мельниченко, конституційний обов'язок держави щодо дотримання і захисту прав та свобод людини і громадянина полягає у створенні необхідних і достатніх умов для їх реалізації та механізму їх захисту. Далі науковиця (Мельниченко, 2023, с. 107) наводить юридичні гарантії реалізації прав і свобод людини та громадянина, мотивуючи їх положеннями Основного Закону держави: 1) обов'язок держави захищати права та свободи людини і громадянина (ч. 2 ст. 3 Конституції України); 2) визнання прямої дії норм Конституції України, у тому числі тих, які закріплюють права та свободи людини і громадянина в Україні (ст. 8 Конституції України); 3) встановлення юридичної відповідальності за порушення прав і свобод людини і громадянина в Україні; 4) гуманне ставлення до осіб, які притягнуті до кримінальної та адміністративної відповідальності (ст. ст. 28–29 Конституції України); 5) конституційне визнання права кожного захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань всіма засобами, не забороненими законом (ст. 55 Конституції України); 6) гарантування права особи на правову допомогу (ст. 59 Конституції України); 7) закріплення демократичних принципів судочинства (ст. ст. 58–63, 129 Конституції України); 8) конституційне закріплення системи особливих державних органів, до компетенції яких належать повноваження щодо захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина (розділ 12 Конституції України); 9) неможливість зміни Конституції України, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав та свобод людини і громадянина (ч. 1 ст. 157 Конституції України)¹.

На значному ускладненні забезпечення прав людини в умовах дії воєнного стану наголошує Х. Маркович. Є очевидним, що Конституція України та інші законодавчі акти встановлюють механізми, які дозволяють тимчасово обмежувати окремі права громадян, проте такі обмеження мають бути належно обґрунтованими, чітко обмеженими у часі та застосовуватися у межах наявних ресурсів. Вони повинні відповідати принципам демократії та правової держави, спрямовуватися на захист суспільних інтересів, підтримання громадського порядку і безпеки, а також на охорону прав і свобод інших осіб. Важливим є й те, щоб ці обмеження узгоджувалися із міжнародними стандартами у сфері прав людини, адже це є ключовою умовою їх належного захисту (Маркович, 2023, с. 98).

Ю. Цуркан-Сайфуліна засвідчує вагомість основоположних прав і свобод, якими наділена людина та звертає увагу на обов'язок України як держави докласти всіх можливих зусиль, щоб гарантувати права й свободи кожного свого громадянина та забезпечити ефективну роботу всіх її органів, спрямовуючи їхню діяльність на точне й неухильне виконання власних обов'язків у сфері забезпечення прав людини і громадянина (Цуркан-Сайфуліна, 2023, с. 203).

Таким чином, головною особливістю захисту прав людини під час війни є пошук легітимної, чітко виваженої та обґрунтованої рівноваги і пропорційності між захистом

¹ Конституція України: прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

державного суверенітету, збереженням життя громадян та додержанням демократичних стандартів. Загалом особливості забезпечення прав людини в Україні в умовах дії воєнного стану полягають у поєднанні: правових механізмів тимчасового обмеження прав; збереження основоположних свобод та міжнародних гарантій; посиленого контролю за діями влади та військових адміністрацій; створення умов для захисту найбільш вразливих груп населення.

Висновки

Забезпечення прав людини під час воєнного стану є складним, багатограним і комплексним завданням, яке вимагає гнучкого підходу, чіткої правової регламентації та ефективної роботи демократичних інституцій. Попри значні труднощі, Україна намагається зберігати ключові права та свободи, дотримуючись міжнародних норм. Подальший розвиток інструментів захисту прав людини є важливою передумовою зміцнення правової системи та демократичного поступу в умовах збройної агресії.

Обмеження, які запроваджуються у період воєнного стану, є надзвичайним заходом, винятковою мірою і можуть застосовуватися лише тоді, коли це дійсно необхідно. При цьому вони мають узгоджуватися із міжнародними нормами та не повинні перетворюватися на інструмент придушення демократії чи порушення прав людини. Зауважимо, що воєнний стан не скасовує прав людини, а лише адаптує механізми їх реалізації до екстремальних умов, забезпечуючи при цьому пріоритет життя, безпеки та обороноздатності держави. Україна прагне забезпечити максимальний рівень свободи в умовах, коли військова загроза змушує вводити відповідні обмеження. Ключовим фактором є належний зовнішній і внутрішній контроль за дотриманням базових принципів правової держави.

Шляхи вдосконалення правового регулювання забезпечення прав людини в Україні в умовах воєнного стану мають бути зорієнтовані на: імплементацію та гармонізацію національного законодавства з міжнародним гуманітарним правом; кодифікацію законодавства воєнного часу; розвиток інституційних механізмів захисту прав і свобод людини та громадянина; прозорість діяльності органів публічної влади; посилення правового захисту вразливих категорій населення; правове регулювання відшкодування шкоди, завданої війною; підвищення рівня правової обізнаності населення тощо.

Отже, питання гарантування прав людини в Україні в умовах воєнного стану полягає у необхідності знайти баланс між свободою та безпекою, між потребами національної безпеки та дотриманням правових стандартів. Серед головних викликів залишаються: забезпечення основних прав у районах бойових дій, підтримка вразливих категорій населення, доступність правосуддя, контроль за обґрунтованістю та пропорційністю обмежень, а також зміцнення демократичних інститутів.

Перспективи подальших наукових розвідок

Необхідним є вивчення ефективності нині чинних правових механізмів обмеження конституційних прав під час воєнного стану, визначення їх пропорційності, відповідності міжнародним стандартам, а також вироблення чітких критеріїв допустимості таких обмежень. Затребуваними є оцінка впливу тривалого воєнного стану на інституційні гарантії прав людини й аналіз поствоєнного відновлення системи забезпечення прав людини.

Список використаних джерел

1. Давиденко П. О. Механізм забезпечення конституційних прав людини в умовах воєнного стану: дис. ... наук. ступ. док. філософії : 081 «Право». Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Харків, 2023. 226 с.
2. Марцеляк О. В. Права людини в Україні та їх забезпечення в умовах військової агресії. *Забезпечення прав людини в умовах воєнного стану в Україні*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (15 грудня 2022 року): ел. збірник / ред. кол.: О. Васильченко; О. Лотюк; П. Діхтієвський; В. Пашинський; А. Матат. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2022. С. 51–54.
3. Фігель Ю. Теоретичні аспекти обмеження прав людини. *Національного університету «Львівська політехніка»*. 2016. № 837. С. 357–361.
4. Мерник А., Кузьмина В., Бурлаков В. Обмеження прав і свобод людини в сучасних умовах: теоретичний і практичний аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 42–46.
5. Буткевич В., Речицький В. Права і свободи та обов'язки людини і громадянина. *Національна безпека і оборона*. 2015. № 4–5. С. 44–49.
6. Стефанчук Р. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): монографія. Київ : КНТ, 2008. 626 с.
7. Гриньо Д. Д. Обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану в Україні. *Часопис Київського університету права*. Вип. 2. 2023. С. 45–48.
8. Благута Р. Забезпечення в Україні конституційних прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного стану. *Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану*: матеріали наукового семінару (23 червня 2022 р.) / упор. М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС, 2022. С. 3–6.
9. Благута Р. Забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина в Україні в умовах війни. *Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період*: матеріали наукового семінару (21 червня 2024 р.) / упор. Д.Є. Забзалюк, М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС, 2024. С. 3–5.
10. Мельниченко Б. Б. Забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 106–109.
11. Маркович Х. М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 4. С. 95–99.
12. Цуркан-Сайфуліна Ю. В. Забезпечення прав людини як найважливішої конституційної категорії в умовах воєнного стану. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 3 (81). С. 200–204.

References

1. Davydenko, P. O. (2023). Mekhanizm zabezpechennia konstytutsiinykh prav liudyny v umovakh voiennoho stanu : PhD diss. ... dok. filosofii : 081 «Pravo». Nats. yuryd. un-t im. Ya. Mudroho. Kharkiv. [in Ukrainian].
2. Martseliak, O. V. (2022). Prava liudyny v Ukraini ta yikh zabezpechennia v umovakh viiskovoi ahresii [Human rights in Ukraine and their protection in conditions of military aggression]. *Zabezpechennia prav liudyny v umovakh voiennoho stanu v Ukraini: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (15 hrudnia 2022 roku)*: el. zbirnyk / red. kol.: O. Vasylchenko; O. Lotiuk; P. Dikhtiievskiy; V. Pashynskiy; A. Matat. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka, 51–54. [in Ukrainian].
3. Fihel, Yu. (2016). Teoretychni aspekty obmezhenia prav liudyny [Theoretical aspects of human rights restrictions]. *Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*, 837, 357–361. [in Ukrainian].
4. Mernyk, A., Kuzmyna, V., Burlakov, V. (2020). Obmezhenia prav i svobod liudyny v suchasnykh umovakh: teoretychnyi i praktychnyi aspekty [Restrictions on human rights and freedoms in modern conditions: theoretical and practical aspects]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 2, 42–46. [in Ukrainian].

5. Butkevych, V., Rechytskyi, V. (2015). Prava i svobody ta oboviazky liudyny i hromadianyna [Rights and freedoms and responsibilities of a person and a citizen]. *Natsionalna bezpeka i oborona*, 4–5, 44–49. [in Ukrainian].
6. Stefanchuk, R. (2008). Osobysti nemainovi prava fizychnykh osib (poniattia, zmist, systema, osoblyvosti zdiisnennia ta zakhystu) [Personal non-property rights of individuals (concept, content, system, features of implementation and protection)]: monohrafiia. Kyiv : KNT, 2008. [in Ukrainian].
7. Hryno, D. D. (2023). Obmezhenia prav i svobod liudyny v umovakh voiennoho stanu v Ukraini [Restrictions on human rights and freedoms under martial law in Ukraine]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, 2, 45–48. [in Ukrainian].
8. Blahuta, R. (2022). Zabezpechennia v Ukraini konstytutsiinykh prav i svobod liudyny ta hromadianyna v umovakh voiennoho stanu [Ensuring constitutional rights and freedoms of man and citizen in Ukraine under martial law]. *Konstytutsiini prava i svobody liudyny ta hromadianyna v umovakh voiennoho stanu: materialy naukovo seminaru (23 chervnia 2022 r.)* / upor. M. V. Kovaliv, M. T. Havryltsiv, N. Ya. Lepish. Lviv: LvDUVS, 3–6. [in Ukrainian].
9. Blahuta, R. (2024). Zabezpechennia konstytutsiinykh prav i svobod liudyny ta hromadianyna v Ukraini v umovakh viiny [Ensuring constitutional rights and freedoms of man and citizen in Ukraine during wartime]. *Konstytutsiini prava i svobody liudyny ta hromadianyna v umovakh viiny ta pisliavoiennyi period: materialy naukovo seminaru (21 chervnia 2024 r.)* / upor. D.Ie. Zabzaliuk, M. V. Kovaliv, M. T. Havryltsiv, N. Ya. Lepish. Lviv: LvDUVS. S. 3–5. [in Ukrainian].
10. Melnychenko, B. B. (2023). Zabezpechennia prav i svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini v umovakh voiennoho stanu [Ensuring the rights and freedoms of man and citizen in Ukraine under martial law]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 4, 106–109. [in Ukrainian].
11. Markovych, Kh. M. (2023). Prava i svobody liudyny v umovakh voiennoho stanu: fokus prioritetiv [Human rights and freedoms under martial law: focus of priorities]. *Elektronne naukowe vydannia «Analitychno-porivnialne pravoznavstvo»*, 4, 95–99. [in Ukrainian].
12. Tsurkan-Saifulina, Yu. V. (2023). Zabezpechennia prav liudyny yak naivazhlyvishoi konstytutsiinoi katehorii v umovakh voiennoho stanu [Ensuring human rights as the most important constitutional category under martial law]. *Derzhava ta rehiony. Seriia: Pravo*, 3 (81), 200–204. [in Ukrainian].

FEATURES OF PROTECTING HUMAN RIGHTS IN UKRAINE UNDER MARTIAL ARTS

Ihor Mahnovskiy*

**Professor of the Department of International, Constitutional and Administrative Law, Doctor of Law, Professor, Ivano-Frankivsk Educational and Scientific Law Institute National Universit «Odesa Law Academy» (Ivano-Frankivsk, Ukraine)*

The article is devoted to certain aspects of ensuring human rights in the conditions of the introduction of martial law in Ukraine. The study of the specifics of ensuring human rights during martial law, which has great theoretical and practical value, is emphasized. The relevance and significance of this topic is outlined, which is due to the fact that it allows assessing the effectiveness of the functioning of the human rights protection system in emergency conditions, identifying existing problems and outlining ways to solve them. The focus is on key international regulatory acts that are relevant standards for observing human rights and freedoms on a global scale. The national regulatory legal acts that regulate the process of ensuring human and citizen rights and freedoms are characterized. It is emphasized that almost all international legal documents that regulate the observance of human rights and fundamental freedoms allow the state to introduce certain restrictions on these rights, and domestic legislation is no exception to this rule, starting with the Constitution of Ukraine as the Fundamental Law of the state and subsequent subordinate regulatory legal acts. The necessity and expediency of the corresponding restrictions of a certain type of human and civil rights and freedoms, as well as those that do not fall under this prohibition in any case, during the introduction of the legal regime of martial law in Ukraine are substantiated. The features of ensuring human rights under martial law are highlighted, namely: a legitimate, balanced and

reasoned balance and proportionality between the protection of state sovereignty, the preservation of citizens lives and compliance with democratic standards; a combination of legal mechanisms for temporary restriction of rights, the preservation of fundamental freedoms and international guarantees, enhanced control over the actions of the authorities and military administrations, and the creation of conditions for the protection of the most vulnerable groups of the population. It is stated that the restrictions introduced during martial law are an extraordinary measure, an exceptional measure and can be applied only when it is really necessary. Martial law does not abolish human rights, but only adapts the mechanisms for their implementation to extreme conditions, while ensuring the priority of life, security and defense capability of the state.

Key words: ensuring human rights, restrictions on human rights, international legal acts, Constitution of Ukraine, martial law, curfew, labor obligation, military threat.

Дата першого надходження статті до видання: 24.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.12.2025
Дата публікації: 10.02.2026